

บทบาทของชายและหญิงในระบบการทำฟาร์มใน อ.พร้าว จ.เชียงใหม่^{1/}
Differential Roles of Men and Women in the Farming Systems of
Amphoe Phroa, Changwat Chiang Mai, Thailand

ABSTRACT

This research outlined differential roles of men and women in the farming systems of amphoe Phrao, Changwat Chiang Mai. It is found that women participate almost as equally as men in labour exchange, planting and harvesting of most crops. Women engage less than men in land preparation for crop production and in the raising of large animals such as cows and buffaloes. On the other hand, they take more responsibility than men in feeding of pigs and poultry. In the overall, women work fewer hours than men in crop production. They work in the fields about 63-65 per cent of the time men spend in crop production. Women also engage extensively in wage employment both in farming and in non-farm activities.

Women in the study site work hard not only in the fields and in the workplace but also at home. Principal female farmers spends on average 35 hours per week on housework compared to 11 hours per week spent by their male counterparts. They assume two roles in the household : a full-time housekeeper and a principal agricultural worker.

Men are found to be more active socially and they spend more on drinks, clothes, entertainment and social events. They are the persons who contact with the outside agents such as agricultural extension officers, village headman, bankers, government officials, merchants and so on. Men consequently know more about farming and are decision-makers when it comes to agricultural matters. Formal sources of information are more accessible to men than to women while women rely more on informal sources.

Women are found to be custodians of family income. They have control in day-to-day expenditure items while expenditure on larger items are decided by their husbands on jointly among them. Decision-making in other important issues for the household is also usually made by men.

บทคัดย่อ

รายงานฉบับนี้ได้เสนอผลการศึกษา เกี่ยวกับบทบาทของชายและหญิงในระบบการทำฟาร์ม ในอำเภอพร้าว จ.เชียงใหม่ การศึกษาพบว่า หญิงมีส่วนร่วมในการเพาะปลูกพอ ๆ กับชายในกิจกรรมการปลูก เก็บเกี่ยว และ แลกเปลี่ยนแรงงาน แต่ในกิจกรรมเตรียมพื้นที่ปลูก หญิงจะมีส่วนร่วมน้อยกว่าชาย โดยเฉพาะแล้ว เกษตรกรหญิงหลักทำงานเป็นร้อยละ 63-65 ของเวลาการทำงานของฝ่ายชาย นอกจากนั้น หญิงดูแลและเลี้ยงสัตว์ในบริเวณบ้านมากกว่าชาย ในขณะที่ชายดูแลและเลี้ยงสัตว์ที่จำเป็นต้องเลี้ยงนอกบ้านมากกว่า นอกจากนั้นหญิงยังมีส่วนร่วมในการทำงานรับจ้างทั้งในและนอกฟาร์มมากด้วย

ในขณะที่ชายมีบทบาทหลักบทบาทเดียวในครัวเรือน คือ เป็นผู้ทำงานหารายได้ให้แก่ครัวเรือน บทบาทของหญิงมี 2 บทบาท คือ เป็นผู้ทำงานในการหารายได้ ทั้งในการเกษตรและนอกการเกษตร ในขณะเดียวกัน ก็เป็นผู้ดูแลบ้านช่องด้วย การศึกษานี้ พบว่า หญิงทำงานบ้านมากถึง 35 ชั่วโมงต่ออาทิตย์โดยเฉลี่ย ในขณะที่ชายทำงานบ้านเพียงประมาณ 11 ชั่วโมงต่ออาทิตย์

หญิงเป็นผู้เก็บรักษาเงินของครัวเรือน และมีอำนาจในการใช้จ่ายประจำวัน เพื่อครัวเรือน แต่อำนาจการใช้จ่ายสิ่งของสำคัญ ๆ ยังเป็นของชายอยู่

พบว่า ชายมีกิจกรรมติดต่อกับโลกภายนอกมากกว่าหญิง ชายมีความรู้ในการเกษตรมากกว่าหญิง ชายมีค่าใช้จ่ายส่วนตัวที่ใช้ไปในการสังคม บันเทิง และสังสรรค์มากกว่าหญิง นอกจากนั้น ชายยังเป็นผู้ตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับการเกษตรมากกว่าหญิง และยังมีบทบาทมากกว่าหญิงในการตัดสินใจในครัวเรือนด้วย

^{1/} บุญจวรรณ ชินวัตร บุญจวรรณ ทองศิริ จามะรี พิทักษ์วงศ์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 50002

คำนำ

การวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์จะศึกษาความแตกต่างในบทบาทชายและหญิงในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและกิจกรรมในบ้านเรือน โดยหวังว่าจะก่อให้เกิดความเข้าใจในปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคมต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการจัดระบบฟาร์ม และเพื่อเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจในประเด็นปัญหาสำคัญเกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิงในบริบทของสังคมชนบทในภาคเหนือ

ระเบียบวิธีวิจัย

กรอบแนวความคิด

เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการศึกษา ได้มีการกำหนดกรอบแนวความคิดในการศึกษา ไว้ดังนี้

- ก) ผู้หญิง ทำ อะไร
- ข) ผู้หญิง มีรายได้ อะไรบ้าง
- ค) ผู้หญิง เก็บ รายได้ส่วนไหนไว้บ้าง
- ง) ผู้หญิง ใช้จ่าย อะไรบ้าง
- จ) ผู้หญิงมี ความรู้ อะไรบ้าง
- ฉ) ผู้หญิง คิด อย่างไร (เกี่ยวกับบทบาทของชายเทียบกับหญิง)

พื้นที่ศึกษา

พื้นที่ที่ศึกษาในงานวิจัยครั้งนี้เป็นพื้นที่ที่อยู่ภายใต้การปฏิบัติการของหน่วยงานวิจัยระบบฟาร์ม ในเขตหมู่บ้านสหกรณ์นิคมอำเภอพร้าว แปลงที่ 1 จังหวัดเชียงใหม่ จำนวนสมาชิกสหกรณ์แปลง 1 นี้ มีจำนวน 415 ครัวเรือน แต่ละครัวเรือน ได้รับจัดสรรที่ทำเกษตรจากสหกรณ์นิคมครัวเรือนละ 10-20 ไร่ บางครอบครัวจะมีที่นา ซึ่งอยู่นอกเหนือพื้นที่ของสหกรณ์นิคม

การสุ่มตัวอย่าง

ประชากรเป้าหมายในการศึกษาได้แก่ สมาชิกสหกรณ์แปลงที่ 1 ในเขตอำเภอพร้าว แต่ได้ทำการสุ่มตัวอย่างครัวเรือนเพื่อทำการศึกษาระมาณ 25% ของครัวเรือนทั้งหมด หรือประมาณ 100 ครัวเรือน อย่างไรก็ตาม จากจำนวนครัวเรือนเกษตรกรที่คัดเลือกไว้ทั้งสิ้น 100 ครัวเรือน มีเพียง 84 ครัวเรือนที่มาให้สัมภาษณ์

การเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนดังต่อไปนี้ :-

- ขั้นที่ 1** เป็นการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับครัวเรือนและระบบการผลิตทางการเกษตร ผู้ตอบแบบสอบถามในขั้นนี้เป็นหัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนของหัวหน้าครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเพศชาย
- ขั้นที่ 2** เป็นการเก็บข้อมูลจากเกษตรกรหลักชาย (หมายถึง ชายที่ทำการเกษตรมากที่สุดในครัวเรือน) และเกษตรกรหลักหญิง (หมายถึง หญิงที่ทำการเกษตรมากที่สุดในครัวเรือน) ในแต่ละครัวเรือน เพื่อรวบรวมและเปรียบเทียบข้อมูลเกี่ยวกับความรู้ทางการเกษตร การจัดการเงินในครอบครัว และภารกิจงานบ้านต่าง ๆ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้คือกลุ่มตัวอย่างจำนวน 84 ครัวเรือน กลุ่มเดียวกับที่ได้ทำการศึกษามาแล้วในขั้นที่ 1 โดยทำการสัมภาษณ์เกษตรกรหลักชายและหญิงในแต่ละครัวเรือน หรือคู่สมรสของเกษตรกรหลัก ที่มีชายเป็นหัวหน้า
- ขั้นที่ 3** เป็นการเก็บข้อมูลเรื่องทัศนคติ ในขั้นนี้ได้ลดจำนวนผู้ตอบลงเหลือเพียงเกษตรกรหลักหญิง จำนวน 40 ราย เท่านั้น โดยทำการสุ่มจากจำนวน 84 ครัวเรือนข้างต้น

ผลการศึกษา

- ก. การใช้แรงงานในการเพาะปลูกของชายหลักและหญิงหลัก

เกษตรกรชายหลักและหญิงหลักทำงานร่วมกันในการปลูกพืชทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นพืชประเภทที่ปลูกเพื่อการบริโภคในครัวเรือน เช่น ข้าว หรือพืชที่ปลูกเพื่อขาย ในฤดูกาลเพาะปลูก 2529/30 พบว่า โดยเฉลี่ยแล้วชายหลักและหญิงหลักใช้เวลารวมกันในการเพาะปลูก ประมาณ 171 ชั่วโมงต่อพืช ค่าเฉลี่ยการทำงานของชายหลักเท่ากับ 104 ชั่วโมง หญิงหลัก 67 ชั่วโมงต่อพืช คิดเป็นอัตราส่วน ชาย:หญิง เท่ากับ 1:0.64 ถ้าคิดรวมทุกพืชแล้วชายหลักทำงานโดยเฉลี่ยประมาณ 425 ชั่วโมง ส่วนหญิงหลักทำงานในการปลูกพืชรวมแล้วประมาณ 269 ชั่วโมงโดยเฉลี่ยอัตราส่วน ชาย:หญิง เท่ากับ 1:0.63 ทั้งนี้ยังไม่รวมการทำงานในการแลกเปลี่ยนแรงงาน สำหรับการแลกเปลี่ยนแรงงานนั้น โดยทั่วไป ไม่พบความแตกต่างระหว่างเกษตรกรหญิงและเกษตรกรชาย คือ ในแต่ละครัวเรือนจะมี ผู้ไปแลกเปลี่ยนแรงงานเป็นชาย 1 คน หญิง 1 คน จำนวนวันรวมทั้งหมดที่ไปแลกเปลี่ยนในรอบปีการเพาะปลูก ก็แทบจะไม่แตกต่างกัน โดยเฉลี่ยแล้วชายไปแลกเปลี่ยนแรงงาน 10 วัน/ปี หญิง 9 วัน/ปี

ข. การเลี้ยงสัตว์

ครัวเรือนในพื้นที่ที่ศึกษาก็มีการเลี้ยงสัตว์ประกอบด้วย สัตว์ขนาดเล็กประเภท หมู เป็ด ไก่ การศึกษาเกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์ได้แบ่งกิจกรรมการเลี้ยงออกเป็น 2 ประเภท คือ การให้อาหารซึ่งเป็นงานหลักที่ต้องการเวลาค่อนข้างจะมากกว่ากิจกรรมอื่น และต้องทำเป็นกิจวัตรประจำวัน อีกประเภทหนึ่งเรียกว่ากิจกรรมอื่น ๆ ประกอบด้วยงานประเภทที่ไม่ต้องการเวลาทำสม่ำเสมอและทำน้อยครั้งกว่า เช่น การสร้างเล้า/คอก ทำความสะอาดเล้า/คอก จีดวัคซีน เป็นต้น

ในการเลี้ยงสัตว์เล็ก ไก่ เป็ด และหมู สมาชิกในครัวเรือนชายและหญิงช่วยกันทำ ส่วนใหญ่หญิงจะทำหน้าที่ประจำในการให้อาหาร ฝ่ายชายจะทำกิจกรรมอื่น ๆ การเลี้ยงหมูเป็นงานที่ใช้แรงงานหญิงมากที่สุดทั้งในการให้อาหารและกิจกรรมอื่น ๆ ส่วนในการเลี้ยงวัวและควาย สมาชิกครัวเรือนฝ่ายชายจะเป็นผู้รับผิดชอบทั้งหมดในการให้อาหารและในการทำกิจกรรมอื่น ๆ

ค. การทำงานรับจ้างและงานนอกการเกษตร

ตารางที่ 1 แสดงรายละเอียดการทำงานรับจ้างและงานนอกการเกษตรของสมาชิกในครัวเรือนทุกคน ทั้งชายและหญิงเปรียบเทียบกัน จำนวนสมาชิกในครัวเรือนจำนวน 143 คนจากจำนวนประชากรในวัยทำงานของหมู่บ้าน 257 คน นับเป็น 56% ออกทำงานรับจ้างและงานนอกการเกษตรในรอบปีที่ผ่านมา แยกเป็นชาย 72 คน หญิง 71 คน

งานรับจ้างการเกษตรเป็นงานประเภทเดียวที่ทั้งชายและหญิงทำเหมือนกัน นอกจากนั้นประเภทของงานที่ทำจะแตกต่างกันไป สมาชิกชายทำงานก่อสร้าง เป็นกรรมกรแบกขนไม้ ทำอิฐบล็อก เป็นช่างไม้ ช่างตัดผม และรับจ้างเป็นยามเฝ้าสถานที่ บางคนก็ทำงานหลายประเภทคละกันไป เช่น รับจ้างตัดอ้อยและทำงานก่อสร้าง นอกเหนือจากการรับจ้างการเกษตรแล้ว สมาชิกครัวเรือนหญิงก็มีงานรับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้า ทำงานคัดใบยาสูบ รับจ้างซักเสื้อผ้า และเป็นลูกจ้างในร้านขายอาหาร ประเภทงานนอกการเกษตรของหญิงดูเหมือนจะมีน้อยชนิดกว่าของชาย เมื่อเปรียบเทียบอัตราส่วนจากจำนวนสมาชิกที่ทำงานประเภทต่าง ๆ พบว่า งานรับจ้างการเกษตรเป็นงานที่สมาชิกครัวเรือนทำมากที่สุด ทั้งชายและหญิง สมาชิกชายทำงานประเภทนี้ 67% ของจำนวนสมาชิกครัวเรือนชายที่ออกรับจ้างและทำงานนอกการเกษตรทั้งหมด รองลงมาเป็นงานที่รับจ้างการเกษตรควบคู่ไปกับงานอื่น ๆ 15% งานก่อสร้าง 8% ที่เหลือเป็นงานอื่น ๆ รวมกันเป็น 10% สมาชิกครัวเรือนหญิงทำงานรับจ้างการเกษตร 69% เป็นอัตราส่วนมากกว่าฝ่ายชายเล็กน้อย ทำงานโรงบ่มใบยาสูบ 22% และ 9% ทำงานอื่น ๆ อันประกอบด้วย งานรับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้า รับจ้างซักเสื้อผ้า และเป็นพนักงานบริการในร้านอาหาร

โดยเฉลี่ยแล้วสมาชิกชายทำงานรับจ้างและงานนอกการเกษตรเป็นเวลา รวม 69 วัน ในรอบหนึ่งปี ฝ่ายหญิงทำงานโดยเฉลี่ย 99 วัน/ปี หรืออาจจะพูดได้ว่าหญิงทำงานประเภทนี้นานวันกว่าชายประมาณ 44%

จากการคำนวณหาอัตราค่าจ้างโดยเฉลี่ยที่สมาชิกครัวเรือนได้รับปรากฏว่าโดยเฉลี่ยทุกอาชีพชายได้รับวันละ 36 บาทต่อวันที่ทำงาน ฝ่ายหญิงได้ต่ำกว่า คือ ได้เพียงวันละ 31 บาท นับว่าเป็นอัตราค่าจ้างที่ต่ำกว่าชาย 14% เมื่อพิจารณาดูรายละเอียดของอัตราค่าจ้างในงานแต่ละอาชีพแล้วจะเห็นว่าในงานรับจ้างการเกษตรซึ่งทั้งชายและหญิง

ต่างก็ทำเหมือนกัน แต่อัตราค่าจ้างที่ได้รับไม่เท่ากัน ชายได้ค่าแรงสูงกว่าหญิง คือโดยเฉลี่ยไว้วันละ 31 บาท ส่วนหญิงได้วันละ 27 บาท งานประเภทที่ถูกจัดอยู่ในกลุ่มงานอื่น ๆ ก็เช่นกันโดยเฉลี่ยแล้วชายได้รับค่าจ้างสูงกว่าประมาณ 44 บาทต่อวัน ในขณะที่หญิงได้รับ 31 บาทต่อวัน งานที่ให้ค่าแรงสูงสุดของสมาชิกชาย ได้แก่งานก่อสร้างซึ่งให้รายได้โดยเฉลี่ยวันละ 66 บาท ส่วนงานของฝ่ายหญิงที่ได้ค่าแรงสูงสุดก็คือ การทำงานในโรงบ่มยาสูบ ได้รายได้โดยเฉลี่ยวันละ 42 บาท ซึ่งสูงกว่าอัตราค่าจ้างโดยเฉลี่ยของชายที่ทำงานรับจ้างการเกษตร และสูงกว่าอัตราค่าจ้างเฉลี่ยทุกอาชีพของชาย

จากข้อมูลในตารางที่ 1 จะเห็นว่า หญิงทำงานรับจ้างในไร่นา คิดเป็นจำนวนวันเฉลี่ยแล้วน้อยกว่าชาย คือ หญิงทำงานรับจ้างในไร่นาเฉลี่ยประมาณ 30 วัน ในขณะที่ชายทำงานรับจ้างในไร่นาเฉลี่ย 56 วัน รายได้จากการรับจ้างการเกษตรของหญิงจึงน้อยเพียง 819 บาท ต่อคนต่อปี ในขณะที่ชายมีรายได้จากการรับจ้างในการเกษตรมากถึง 1,754 บาทต่อคนต่อปี หญิงที่ไปทำงานในโรงบ่มยาสูบได้รายได้เฉลี่ยถึง 11,478 บาทต่อปี ในขณะที่ชายที่ทำงานรับจ้างในงานก่อสร้างจะได้รายได้เฉลี่ยเพียง 5,297 บาทหรือจะได้รายได้ประมาณ 8,160 บาทในงานอื่น ๆ

ถึงแม้ว่าอัตราค่าจ้างแรงงานโดยเฉลี่ยของหญิงจะน้อยกว่าชายถึง 14% ดังกล่าว แต่โดยเหตุที่ในรอบระยะหนึ่งปี สมาชิกครัวเรือนหญิงใช้เวลาประกอบอาชีพรับจ้างและทำงาน นอกการเกษตรเป็นเวลานานวันกว่าสมาชิกชาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานรับจ้างในโรงบ่มยาสูบ ซึ่งให้ค่าจ้างสูงกว่าอาชีพอื่นและระยะเวลาจ้างงานยาวนานกว่า จึงปรากฏว่า รายได้รวมต่อคนต่อปี โดยเฉลี่ยของหญิงสูงกว่าชายประมาณ 40% สมาชิกชายได้รายได้โดยเฉลี่ยจากงานประเภทนี้ประมาณคนละ 2,683 บาทต่อปี ส่วนหญิงได้ประมาณคนละ 3,684 บาท รายได้ของหญิงนี้ยังไม่ได้ นับรวมรายได้จากการขายผักสวนครัวและจากการขายของชำเล็ก ๆ น้อย ๆ ในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นรายได้เบ็ดเตล็ดแยกแ่การประเมิน

การทำงานรับจ้างในโรงบ่มยาสูบของหญิงในหมู่บ้านนี้ มีลักษณะพิเศษคือ เป็นการทำงานที่ต้องอพยพออกจากหมู่บ้านเป็นการชั่วคราว ระยะเวลาประมาณ 4-8 เดือน เริ่มตั้งแต่ฤดูเกี่ยวข้าวเสร็จ (ธันวาคม) จนถึงฤดูทำนาใหม่ (สิงหาคม) วันช่วงตอนสงกรานต์ ผู้ทำงานประเภทนี้ส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกครัวเรือนหญิงที่เป็นโสดเพราะว่าเป็นการทำงานนอกหมู่บ้านจะต้องมีการเดินทางไปพำนักยังสถานที่นายจ้างกำหนดให้ระยะหนึ่งจนกว่างานจะแล้วเสร็จ สถานที่ที่มักเป็นภายในโรงบ่มยาสูบหรือสถานที่ใกล้เคียง โรงบ่มยาสูบที่หญิงในหมู่บ้านนี้เคยเดินทางไปทำงานอยู่กระจัดกระจายกัน มีอยู่ในอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ในจังหวัดลำปาง และจังหวัดเชียงราย

จ. การทำงานบ้าน

การศึกษาพบว่า ผู้หญิงทำงานบ้านมากกว่าผู้ชายประมาณ 3 เท่า คือ ผู้ชายใช้เวลาประมาณ 11 ชั่วโมงต่ออาทิตย์ในการทำงานบ้าน ในขณะที่ผู้หญิงใช้เวลามากถึง 35 ชั่วโมงต่ออาทิตย์ในบ้าน งานบ้านที่ผู้หญิงทำก็มีงานซื้อกับข้าว ทำอาหารเช้า ทำอาหารเย็น กวาดดูบ้าน ซักผ้า และตัดผ้า ในจำนวน 11 ชั่วโมงที่ชายทำงานบ้านนั้น 5 ชั่วโมงก็เป็นการทำสวนผัก เหลือเป็นเวลาทำงานบ้านจริง ๆ 6 ชั่วโมงต่ออาทิตย์ เทียบกับเวลาที่หญิงทำงานบ้าน (ไม่นับเวลาทำสวนผัก) ถึง 31.6 ชั่วโมง หรือมากกว่าชายกว่า 5 เท่าตัว อย่างไรก็ตาม จากตารางที่ 2 ที่แสดงให้เห็นถึงจำนวนร้อยละของชายและหญิงที่ทำงานบ้านประเภทต่าง ๆ และจำนวนชั่วโมงที่ใช้ในการทำกิจกรรมแต่ละประเภท จะเห็นว่าผู้ชายหลายคนช่วยภรรยาของเขา ทำงานบ้านต่าง ๆ เช่น 51% ของชายช่วยซื้อกับข้าว 39% ช่วยทำกับข้าวเช้า 31% ช่วยทำอาหารเย็น ฯลฯ การเก็บฟืนนั้นเกือบจะเป็นหน้าที่ของผู้ชายโดยเฉพาะ ดังจะเห็นได้ว่า 75% ของผู้ชายทำงานนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับ 15% ของผู้หญิงเท่านั้นที่ทำงานนี้

แม้จะเห็นว่าผู้ชายจำนวนหนึ่งมีส่วนช่วยทำงานบ้าน แต่นับจำนวนชั่วโมงที่ใช้ในการทำงานบ้านจะพบว่า ผู้ชายใช้เวลาการทำงานบ้านน้อยกว่าผู้หญิงมาก ยกตัวอย่าง เช่น ในขณะที่ผู้หญิงใช้เวลาอาทิตย์ละ 4.1 ชั่วโมงในการประกอบอาหารเช้า ผู้ชายจะใช้เวลาในกิจกรรมนี้อาทิตย์ละเพียงแค่ 0.7 ชั่วโมงเท่านั้น แม้แต่ "งานของผู้ชาย" คือการเก็บฟืน ก็ใช้เวลาเพียงแค่อาทิตย์ละครึ่งชั่วโมง งานที่ต้องการเวลาของผู้หญิงมากที่สุดคือ การดูแลบุตร ผู้หญิงจะใช้เวลาในกิจกรรมนี้ ถึงอาทิตย์ละ 12 ชั่วโมง ในขณะที่ผู้ชายใช้เวลาเพียงแค่ 2 ชั่วโมงในการนี้

ตารางที่ 1 การทำงานรับจ้างและงานนอกการเกษตรของสมาชิกชายและหญิง

อาชีพ	ชายโดยเฉลี่ย					หญิงโดยเฉลี่ย			
	ก่อสร้าง	รับจ้างงาน เกษตร	อื่นๆ	งานเกษตร + อื่นๆ	รวม	รับจ้างงาน เกษตร	ทำงาน โรงบ่ม	อื่นๆ	รวม
จำนวนคน	6	48	7	11	72	49	16	6	71
% ในกลุ่ม	8.3	66.7	9.7	15.3	100	69.0	22.5	8.5	100
จำนวนวัน/ปี	80.5	56.4	186.3	42.0	68.8	29.9	272.0	204.9	99.2
อัตราค่า									
จ้างต่อวัน	65.8	31.1	43.8	36.5	36.1	27.4	42.2	30.7	31.0
รายได้/ปี	5,297	1,754	8,160	1,533	2,638	819	11,478	6,290	3,684
ร้อยละของจำนวนคนทำงานแบ่งตามช่วงเวลา									
ฝน									
(พ.ค.-พ.ย.)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
แล้ง									
(ธ.ค.-เม.ย.)	100	82.8	83.3	77.8	83.6	88.6	87.5	100	89.6
ตลอดปี	-	8.6	-	11.1	7.2	5.7	6.2	-	5.2
อื่นๆ	-	8.6	16.6	11.1	9.1	5.7	6.2	-	5.2
รวม	100	100	100	100	100	100	100	100	100

พิงพิศ ดุลยพัชร (2528) รายงานว่า ผู้หญิงจะใช้เวลาทำงานบ้านถึงปีละ 2,250 ชั่วโมงหรือเฉลี่ยอาทิตย์ละ 43.26 ชั่วโมง ซึ่งสูงกว่าตัวเลขเฉลี่ยในงานวิจัยชิ้นนี้ ซึ่งพบว่า ผู้หญิงใช้เวลาทำงานบ้านอาทิตย์ละ 35.1 ชั่วโมง

จ. การใช้จ่าย และการเก็บรักษาเงิน

(1) การใช้จ่ายในครัวเรือน

ค่าใช้จ่ายที่สำคัญในครัวเรือน ก็คือค่ากับข้าว และค่าข้าว ซึ่งทั้ง 2 รายการนี้เกือบเป็นร้อยละ 70-75 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมดของครัวเรือนทีเดียว ส่วนค่าใช้จ่ายอื่นๆ ก็เป็นค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด เช่น ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำ ค่าเชื้อเพลิง และค่าซ่อมแซมบ้าน ประมาณรายจ่ายของครัวเรือนอยู่ในระดับ 8,500 บาทต่อครัวเรือน

(2) การใช้จ่ายส่วนตัว

พบว่าเกษตรกรหลักชายมีค่าใช้จ่ายส่วนตัวสูงกว่าเกษตรกรหลักหญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รายจ่ายค่าเหล้าบุหรี่ และเครื่องดื่มอื่น ๆ ช่วยจ่ายค่าใช้จ่ายเพื่อการบันเทิงและค่าใช้จ่ายงานสังคมมากกว่าผู้หญิง เมื่อรวมแล้ว ชายมีรายจ่ายส่วนตัวโดยเฉลี่ย 887 บาท ในขณะที่หญิงมีรายจ่ายส่วนตัวโดยเฉลี่ย 582 บาท นั่นคือ ชายจะมีรายจ่ายส่วนตัวมากกว่าหญิงถึงร้อยละ 50 ที่เดียว

(3) การเก็บเงินรายได้ของครอบครัว

พบว่าส่วนใหญ่แล้วผู้หญิงเป็นผู้เก็บเงินรายได้ทั้งของตนเอง ของคู่สมรส และของครอบครัว

ตารางที่ 2 การทำงานบ้านต่าง ๆ

	จำนวนชั่วโมงที่ทำต่ออาทิตย์					
	ร้อยละของคนที่ทำ		ค่าเฉลี่ยเฉพาะคนที่ทำ		ค่าเฉลี่ยของทุกคน	
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
1. ซึ่กับข้าว	51	91	1.0	1.0	0.5	1.0
2. ทำกับข้าวเช้า	39	91	1.8	4.5	0.7	4.1
3. ทำกับข้าวกลางวัน	16	50	1.3	3.4	0.2	1.7
4. ทำกับข้าวเย็น	31	93	1.7	4.4	0.5	4.1
5. ทำงานบ้านอื่น ๆ	36	39	0.6	2.1	0.4	1.6
6. กวาดดูบ้าน	40	86	1.2	2.8	0.5	2.4
7. ซักผ้า	31	90	1.1	3.5	0.3	3.2
8. รีดผ้า	1	13	3.5	2.2	0.0	0.3
9. ตักน้ำ	43	70	0.6	0.9	0.2	0.6
10. ตัด/หาฟืน	75	15	0.8	0.6	0.5	0.1
11. ทำสวนผัก	50	51	10.1	6.8	5.0	3.5
12. ทำสวนผลไม้	3	4	1.7	1.7	0.0	0.1
13. ดูแลเด็กเล็ก	16	25	5.1	26.2	0.8	6.6
14. สอนและเล่นกับลูก	34	38	3.8	15.2	1.3	5.7
15. พาลูกไปโรงเรียน	8	10	1.0	1.2	0.1	0.1
รวม					11.3	35.1

จ. การติดต่อกับผู้อื่นและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมในชุมชน

ตารางที่ 3 แสดงให้เห็นว่า ผู้ชายจะมีการติดต่อกับหน่วยราชการหรือองค์กรที่เป็นทางการมากกว่าผู้หญิง ในขณะที่ผู้หญิงมีกิจกรรมที่ต้องการความเป็นทางการน้อยกว่าผู้ชาย แต่ต้องอาศัยความชำนาญในการติดต่อในประเด็นที่ละเอียดอ่อนมากกว่า เช่น การยืมเงินญาติ จะเห็นว่าเป็นการติดต่อของผู้หญิงมากกว่าการติดต่อของผู้ชาย

สำหรับการประชุมติดต่อต่าง ๆ ในชุมชนนั้นจากตารางที่ 4 จะเห็นได้ว่าผู้ชายจะเป็นผู้ร่วมประชุมมากกว่าผู้หญิงที่สำคัญได้แก่ การร่วมกิจกรรมก่อสร้างของชุมชน (98%) การประชุมสหกรณ์ (96%) ผู้ใหญ่เรียกประชุม (95%) ไปประชุมวัด (93%) และประชุมเกษตรตำบล (61%) ในทางตรงกันข้าม การประชุมวัดที่ผู้หญิงมีส่วนร่วมสูงสุดใน การประชุมทั้งหมดของผู้หญิงนั้น มีผู้หญิงไปร่วมประชุมเพียงแค่ 59% การประชุมกลุ่มแม่บ้านไปร่วมเพียง 55% การร่วมกิจกรรมก่อสร้างของชุมชนมีเพียง 50% ผู้ใหญ่บ้านเรียกประชุมมี 49% ไปประชุมสหกรณ์เพียงแค่ 40% และไปประชุมเกษตรตำบลเพียง 21% โดยเฉลี่ยแล้ว ชายที่ไปประชุมต่าง ๆ เป็นจำนวน 37 ครั้งต่อปี ในขณะที่หญิงไปประชุมต่าง ๆ เป็นจำนวน 17 ครั้งต่อปีถ้าเฉลี่ยเฉพาะคนที่ไป หรือ 15 ครั้งต่อปีถ้าเฉลี่ยทุกคน

ข. ความรู้เรื่องการเกษตร

ในการเก็บข้อมูลขั้นที่ 2 ได้มีการถามเกษตรกรหลักชาย และเกษตรกรหลักหญิงเกี่ยวกับความรู้บางประการในการเกษตร เช่น ถามว่ารู้จักชื่อปุ๋ย ยากำแมลง ยากำศัตรูพืชชื่อต่าง ๆ บางชื่อหรือไม่ และถ้ารู้จัก ก็จะถามต่อไปว่าสารเคมีเหล่านั้นใช้กับพืชชนิดใดและควรใช้ในเวลาใดจึงจะเหมาะสมที่สุด คำตอบของเกษตรกรเหล่านี้ได้นำมาให้

คะแนนตามแบบฟอร์มของนักวิชาการเกษตร พบว่าผู้ชายได้คะแนนเฉลี่ยสูงกว่าผู้หญิงถึง 36.3 คะแนน ขณะที่ผู้หญิงได้รับคะแนนเพียงแค่ว่า 24.5 คะแนน

ตารางที่ 3 การไปติดต่อดังกล่าว

กิจกรรมที่ทำ	ชาย		หญิง	
	% ไป		% ไป	
1. ไปติดต่อสถานที่ราชการ	59		20	
2. ไปติดต่อซื้อปุ๋ย	53		9	
3. ไปติดต่อขายผลผลิต	25		13	
4. ไปติดต่อกู้ยืมเงินญาติ	35		56	
5. ไปติดต่อกู้ยืมเงินเพื่อนบ้าน	14		13	
6. ไปติดต่อกู้ยืมเงินธนาคาร ธกส.	16		5	
7. ไปติดต่อกู้ยืมเงินพ่อค้าคนกลาง	4		-	
8. ไปติดต่อกู้ยืมเงินสหกรณ์	55		25	
9. ไปติดต่อจ้างรถไถ	65		14	
10. ไปติดต่อซื้อเมล็ดพันธุ์	45		24	
11. ไปธนาคาร	40		19	
12. ไปซื้อของในอำเภอ	85		79	

ตารางที่ 4 การไปประชุมต่างๆ

	จำนวนครั้งที่ไปต่อปี					
	ร้อยละของคนที่ไม่ไป		ค่าเฉลี่ยเฉพาะคนที่ไป		ค่าเฉลี่ยของทุกคน	
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
	%		จำนวนครั้ง			
1. ไปประชุมสหกรณ์	96	40	9.6	8.0	9.2	3.3
2. ไปประชุมเกษตรตำบล	61	21	5.3	2.7	3.3	0.6
3. ไปประชุมวัด	93	59	7.7	5.0	7.3	2.9
4. ผู้ใหญ่บ้านเรียกประชุม	95	49	10.7	6.2	10.2	3.1
5. ไปประชุม ทสปช./อปป.	4	-	2.7	-	0.1	-
6. ไปประชุมกลุ่มแม่บ้าน	-	55	-	4.0	-	2.1
7. ร่วมกิจกรรมก่อสร้างของชุมชน	98	50	6.4	5.5	6.3	2.7
8. ไปประชุมกลุ่มต่างๆ	6	-	5.6	-	0.3	-
9. ประชุมอื่นๆ	13	3	6.8	8.5	0.8	0.2
10. ประชุมประเภทใดประเภทหนึ่ง	100	86	37.4	17.4	37.4	15.0

ตารางที่ 5 การได้ความรู้จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ

แหล่งความรู้	% ของผู้ตอบ		% ของผู้ตอบ		% ของผู้ตอบ	
	ชายหลัก	หญิงหลัก	ชายหลัก	หญิงหลัก	ชายหลัก	หญิงหลัก
	พันธุ์พืช		เมล็ดพันธุ์		ปุ๋ย	
1. เกษตรตำบล	69	30	43	31	66	29
2. เจ้าหน้าที่ ธ.ก.ส.	6	6	6	6	1	6
3. ผู้นำเกษตรกร	46	24	46	28	35	24
4. พ่อค้าท้องถิ่น	10	14	-	14	-	4
5. เพื่อนบ้าน	54	45	53	50	51	48
6. โทรทัศน์	19	9	28	11	25	11
7. วิทยู	20	21	23	24	34	26
8. สามเ-ภรรยา	66	69	68	70	65	66
9. สหกรณ์	80	40	89	43	71	36
10. บริษัทปุ๋ย-ยา	4	4	5	5	11	9

ตารางที่ 5 การได้ความรู้จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ (ต่อ)

แหล่งความรู้	% ของผู้ตอบ		% ของผู้ตอบ		% ของผู้ตอบ	
	ชายหลัก	หญิงหลัก	ชายหลัก	หญิงหลัก	ชายหลัก	หญิงหลัก
	ยา					
1. เกษตรตำบล	65	29	63	29	24	13
2. เจ้าหน้าที่ ธ.ก.ส.	1	1	4	-	5	-
3. ผู้นำเกษตรกร	31	15	24	6	4	1
4. พ่อค้าท้องถิ่น	-	4	-	4	-	4
5. เพื่อนบ้าน	50	48	45	46	35	38
6. โทรทัศน์	19	13	23	9	20	9
7. วิทยู	33	26	18	16	19	18
8. สามเ-ภรรยา	64	68	66	61	58	59
9. สหกรณ์	66	38	73	29	56	13
10. บริษัทปุ๋ย-ยา	11	9	6	1	4	-

ฉ. แหล่งข้อมูลข่าวสารทางการเกษตร

ในการศึกษาครั้งนี้พบว่า แหล่งข้อมูลข่าวสารทางการเกษตรของพื้นที่ศึกษา ได้แก่ สหกรณ์ และเจ้าหน้าที่ เกษตรตำบล โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นแหล่งข้อมูลในด้าน เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และเทคนิคการปลูกพืช นอกจากนี้

นั้นสหกรณ์ยังเป็นแหล่งข้อมูลในด้านราคารวมทั้งผู้ซื้อผลผลิตทางการเกษตรอีกด้วย แต่ทั้งนี้ควรตั้งข้อสังเกตไว้ด้วยว่า การที่สหกรณ์มีบทบาทในฐานะเป็นแหล่งข้อมูล ข่าวสารทางการเกษตรสูงมากน่าจะเป็นเพราะพื้นที่ศึกษาเป็นหมู่บ้านสหกรณ์นิคม ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ ผู้ชายเป็นผู้ที่มีการติดต่อกับแหล่งข้อมูลการเกษตรสูงกว่าผู้หญิง (ตารางที่ 5) ในขณะที่ผู้หญิงดูเหมือนจะได้รับข้อมูลทางการเกษตรจากแหล่งข้อมูลที่ไม่เป็นทางการ เช่น จากเพื่อนบ้าน หรือจากคู่สมรสมากกว่า ข้อมูลทางการเกษตรที่ผู้ชายได้รับจากแหล่งข้อมูลที่เป็นทางการ เช่น สหกรณ์หรือเกษตรตำบล คงจะได้ถ่ายทอดให้แก่คู่สมรสของเขา แต่การถ่ายทอดอาจตกหล่นไปบ้าง เห็นได้จากการที่ผู้หญิงได้รับคะแนนการทดสอบความรู้เกี่ยวกับการเกษตรต่ำกว่าผู้ชายมาก

ญ. การตัดสินใจ และทัศนคติ

จากการสัมภาษณ์หญิงจำนวนทั้งหมด 40 คน เกี่ยวกับการตัดสินใจและทัศนคติ พบว่าในส่วนใหญ่แล้วหญิงมีความเห็นว่าสมาชิกชาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชายหลัก จะมีบทบาทมากกว่าฝ่ายหญิงในการตัดสินใจต่าง ๆ เช่น ในกิจกรรมการเกษตร การซื้อสินค้าคงทน อนาคต และการศึกษาของบุตร สำหรับการเลือกทำงานรับจ้างและทำงานนอกการเกษตร ชายและหญิงมีบทบาทใกล้เคียงกันในการตัดสินใจ หญิงมีบทบาทที่มากกว่าชายในการตัดสินใจเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ค่าใช้จ่ายในกิจกรรมสังคมและการกุศล

สำหรับทัศนคติของหญิงเกี่ยวกับบทบาทของชายเทียบกับหญิงนั้น เกษตรกรหญิงส่วนใหญ่เห็นว่ามีความแตกต่างในบทบาทของชายและบทบาทของหญิง โดยมีความเห็นว่า การดูแลบ้านช่องและบุตรเป็นความรับผิดชอบของผู้หญิง ในขณะที่ชายมีความรู้เรื่องเกษตรดีกว่า และทำงานหนักกว่าในไร่นา ผู้ชายควรเป็นผู้ออกไปทำงานรับจ้างนอกหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม ส่วนใหญ่ของผู้ตอบคิดว่าผู้หญิงทำงานหนักกว่าผู้ชาย ทั้งนี้คงเนื่องจากผู้หญิงทำงานในไร่นา และต้องทำงานบ้านด้วย เมื่อรวมปริมาณงานทั้ง 2 ประเภทเข้าด้วยกัน จึงทำให้ผู้หญิงรู้สึกว่ตนทำงานหนักกว่าผู้ชาย

สรุป

บทความนี้ได้เสนอผลการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของชายและหญิงในระบบการทำฟาร์ม ในอำเภอพร้าว จ.เชียงใหม่ แม้ว่าครัวเรือนที่ศึกษาอยู่ในเขตของสหกรณ์นิคม แต่เป็นที่เชื่อกันว่า บทบาทของชายและหญิงก็ไม่แตกต่างไปจากสังคมชนบทในภาคเหนืออื่น ๆ สักเท่าไร โดยเฉพาะสังคมชนบทที่มีสภาพแวดล้อมที่คล้ายคลึงกัน

ข้อมูลที่น่าเสนอมามากข้างต้น จะเห็นได้ว่าผู้หญิงต้องรับบทบาทถึง 2 บทบาทพร้อม ๆ กัน คือบทบาทในฐานะแม่เรือนผู้ดูแลบ้านช่อง และบทบาทในฐานะเกษตรกรที่ต้องทำงานในทุ่งนาในขณะที่ผู้ชายนั้นรับบทบาทเพียงแค่บทบาทเดียวคือบทบาทเกษตรกรหลัก ชายจะทำหน้าที่ติดต่อกับบุคคลต่าง ๆ และเป็นตัวแทนของครัวเรือนในการทำกิจกรรมต่าง ๆ มีการแบ่งงานกันทำระหว่างชายและหญิง แต่ในที่สุดแล้วพบว่า หญิงมีภาระงานมากทั้งในและนอกครัวเรือน หญิงไม่ค่อยได้มีโอกาสรับข่าวสารจากโลกภายนอกเท่าที่ควร ทำให้มีความรู้ในการเกษตรน้อย ทั้ง ๆ ที่มีส่วนร่วมในการทำงานทางเกษตรอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่กับชาย

บรรณานุกรม

- ชินวัตร, บุญจวรรณ ; ทองศิริ, บุญจวรรณ และ พัทธ์รังค์, จามะรี **บทบาทของชายและหญิงในระบบทำฟาร์ม**
อ.พร้าว จ.เชียงใหม่. เอกสารเกษตรศาสตร์เกษตรทฤษฎีใหม่ 18 ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร
 คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2530
- ดุษฎีพัชร, พิงพิศ. "บทบาทของสตรีกับการเกษตร" บทความเสนอในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การวิจัยบทบาท
 ในด้านการเกษตรในประเทศไทย วันที่ 14-16 สิงหาคม 2528 ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ, 2528
- Castillo, T. "Women in Rice Farming Systems : perspective Plan for Research". Paper presented at Thailand 3rd
 National Seminar on Farming Systems Research, Chiang Mai University, 3-5 April 1986.
- Paris, Thelma R. "Women in a Crop-Livestock Farming Systems Project in Sta. Barbara, Pangasinan, Philippines".
 Paper Presented at the Conference on Gender Issues in Farming Systems Research and Extension, University
 of Florida, Gainesville, Florida, USA, February 26 - March, 1986.